

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

O'ZBEKISTON GEOGRAFIYA JAMIYATI

O'ZBEKISTON ZOOLOGLAR JAMIYATI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
ZOOLOGIYA INSTITUTI

TABIIY FANLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

mavzusidagi (geografiya fanlari doktori, professor Abdusami Soliyevich Soliyev hamda biologiya fanlari doktori, professor Savriddin Baqoyevich Baqoyevlarning 80 yillik xotirasiga bag'ishlangan)

RESPUBLIKA ILMIIY-AMALIIY ANJUMANI MATERIALLARI
(Buxoro shahri 2023 yil 5-aprel)

BUXORO – 2023

Tabiiy fanlarni o'qitishning dolzarb muammolari va yechimlari mavzusidagi (geografiya fanlari doktori, professor Abdusami Soliyevich Soliyev hamda biologiya fanlari doktori, professor Savriddin Baqoyevich Baqoyevlarning 80 yillik xotirasiga bag'ishlangan) Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqola va tezislar to'plami.

MAS'UL MUHARRIR:

Mavlonov A.M.g.f.n. dots.

TAQRIZCHILAR:

Bo'riyev S.B. b.f.d. prof.

Izbullayeva G.V. p.f.d. (DSc) dots.

TO'PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHILAR:

Raxmonov R.R. b.f.f.d. (PhD) dots.

Sharipov I.H. k.f.n. dots.

Komilova B.O. b.f.n. dots.

Usmonov A.U. o'qituvchi

Husenov B.Q. o'qituvchi

Murodov D.M. o'qituvchi

Ergashev A.K. o'qituvchi

Ushbu ilmiy-amaliy anjumanning ilmiy maqola va tezislari to'plamida tabiiy fanlar va ularni o'qitishda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarni qamrab olingan. Jumladan kimyo, biologiya va geografiya sohalarida xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar hamda mamlakatimizda mazkur sohalarida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar va metodik tavsiyalar borasidagi takliflarni o'z ichiga olgan ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma'lumotlar, bildirilgan fikr hamda mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

tavsiya etish lozim. Darslarni to'g'ri tashkillashtirish o'quvchilarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda tadqiqotlar qilishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. TA'LIM (2005). Potentsial ta'lim faoliyati. 2017-yil 7-aprelda EDUCAUSE veb-saytidan olindi: <https://net.educause.edu/ir/library/pdf/NLI0547B.pdf> .
2. Fink, DL (2005). Integratsiyalashgan kurs dizayni. Manhetten, KS: IDEA markazi. http://ideaedu.org/wp-content/uploads/2014/11/Idea_Paper_42.pdf dan olindi.
3. Gagne, RM, Wager, WW, Golas, KC & Keller, J. M (2005). Ta'limni loyihalash tamoyillari (5-nashr). Kaliforniya: Wadsworth..
4. TRIZ POWER TOOLS Job # 4 Simplifying March 2015 Edition Simplifying, Cost Reducing & Overhauling to Increase Value, Copyright 2015 by Collaborative Authors, All rights reserved.

XORIJDA GEOGRAFIYA TA'LIMI

Ibroimov Sherzod Ibroim o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Geografiya kafedrası tayanch doktoranti

Tulavayeva Sangina Ergashvoy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi
talabasi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada xorijda geografiya fanini o'qitilishi, davriyligi, singdirilib o'qitilishi va boshqa fanlar bilan aloqadorligi haqida ma'lumot beriladi.*

***Kalit so'zlar:** tabiiy fanlar, umumlashgan, uyg'unlik, fanlar tizimi, innovatsiya, didaktik o'yinlar, metodlar, termin, matematika, fanlar tizimi*

***Аннотация.** В данной статье представлена информация об изучении географии за границей, ее периодичности, обучении с погружением и ее связи с другими предметами.*

***Ключевые слова:** естествознание, обобщенное, гармония, система наук, новаторство, дидактические игры, методы, термин, математика, система наук.*

***Abstract** This article provides information on the teaching, periodicity, integration of geography abroad and its connection with other disciplines.*

***Keywords:** natural sciences, generalization, harmony, science system, innovation, didactic games, methods, terminology, mathematics, science system*

Kirish. Birinchi guruhga kiruvchi mamlakatlarda geografiya ta'limi asosiy tabiiy va iqtisodiy geografiya kurslaridan tashkil topgan. Shahar va

qishloq joylaridagi barcha mamlakatlarda yagona o'quv rejasi asosida o'tkaziladi.

Ikkinchi guruh mamlakatlarida geografiya bilimlari maxsus fanlar tarzida emas, balki integratsiya (birikma) tarzida bo'lib, boshqa fanlar, kurslar tarkibiga qo'shilib ketgan. Bunda geografiyani chuqur o'rganishni xohlovchilar maxsus fakultativ mashg'ulotlar orqaligina o'z bilimlarini oshirishlari mumkin. Shu tufayli ham bu guruhdagi davlatlarda geografiya ta'limi bo'yicha yagona davlat rejasi yo'q.

Asosiy qism. Har bir o'qituvchi maktab joylashgan sharoit nuqtai nazardan kelib chiqib, o'quv dasturini tuzishi mumkin. Masalan: AQSHda 1700 dan ortiq maktab okruglari mavjud bo'lib, ularning barchasi o'ziga xos bo'lgan geografiya ta'limi mavjud va bir - biriga o'xshamaydigan dasturlar bo'yicha ish yuritiladi.

Uchinchi guruh mamlakatlarda geografiya majburiy o'rganiladigan fanlar qatoriga kirmaydi va uni fakultativlar orqali o'rganish, asosiy o'rinni egallaydi. Umuman olganda Yevropa va Amerikaning rivojlangan mamlakatlarida barcha o'quvchilar uchun majburiy bo'lgan fanlar qatorida, xilma - xil murakkablikdagi fakultativ kurslar turi keng tarqaldi. Jahon tajribasida 3 bosqichli ta'lim tizimi asosiy hisoblanadi, ya'ni boshlang'ich maktab (I - IV - sinf), o'rta bosqich (V - IX -sinf), yuqori bosqich (IX - XII). Ko'pchilik davlatlarda har bir bosqichdagi ta'limda o'qish yili o'zgarib turadi., boshlang'ich maktabda 6 - 9 yosh, o'rta bosqich 10 - 14 yosh, yuqori sinfda 14 - 16 yoshni tashkil qiladi. Har bir bosqichda geografiya ta'limi o'ziga xos maqsadga ega. Masalan: birinchi bosqich maktabda geografiya ta'limining asosiy maqsadi, yaqin atrof-muhitni o'rganish, moddiy va ma'naviy boyliklarga nisbatan mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashdan iborat. Ikkinchi bosqichda o'z mamlakatining xo'jalik hayotini o'rganish zarur kasblar haqida ma'lumotlar olish, ta'limiy ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat. Uchinchi bosqichdagi maktablarda insoniyatning global muammolarini va jahon xo'jaligini o'rganishdan iborat. Jahon tajribasida geografiya o'qitishning ahvoli muhim emas. Shu tufayli uni o'quvchilarga o'qitish bo'yicha ikki fikr tarafdorlarining fikri - o'quv rejalarda geografiyani mustaqil fan sifatida muntazam o'tishni amalga oshirish bo'lsa, ikkinchi yo'nalish tarafdorlari geografiyani boshqa o'quv fanlari bilan integratsiya (birikma) tarzida qo'shib, o'tishni isbotlab berishga urinadilar.

O'quv fanlarini birlashtirish borasida AQSH jahonda yetakchi bo'lib, 1940 - 1950 yillardagi ta'lim islohotida ko'pgina fanlar qatori geografiya

majburiy o'rganiladigan fanlar qatoridan chiqarib tashlandi va tarix, jamiyatshunoslik bilan birlashtiradi. Geografiyani bunday o'qitish o'qituvchilarga talay qiyinchiliklar tug'diradi. Natijada geografiya ta'limining sifati juda pasayib, oquvchilar zarur ko'nikma va malakaga ega bo'lmay qoladilar. Shu tufayli ham hozirgi kunda AQSHda geografiyani mustaqil fan sifatida tiklash uchun kurash ketyapti. Jahonning ko'pgina mamlakatlarida fanlarni o'rganish ixtiyoriy bo'lib, o'quvchilar xohish - istaklari ostida amalga oshiriladi. Bu guruhga kiruvchi mamlakatlarga majburiy fanlar soni 7 - 8 dan oshmaydi. Masalan: Finlandiya va Shvetsiyada fin va shved tili, iqtisod va sotsiologiya, biologiya, kimyo, ingliz tili, din va sport majburiy fan hisoblanadi.

Xulosa. Fin maktablarida 9 yillik ta'limdan keyin, sinfsiz gimnaziyalar keng tarqalgan. Bunday gimnaziyalarda ta'lim 2-4 yil davom qiladi. O'quvchilar tuzgan rejalari kurs rahbarlari va ma'muriyat tomonidan tasdiqlanadi. Gimnaziya o'quv yili 6 davrga bo'lingan. Har bir davr 6 haftadan iborat bo'lib, kurslar 3 soatdan tashkil topadi. Har bir kursdan bittadan fan kuniga 4-7 soat o'qitiladi. Sport darslari mashg'ulotlardan keyin, tushlikdan so'ng o'tkaziladi. Har davr yakunida o'quvchilar bilimi baholanadi. Agar o'quvchi qoniqarsiz baho olsa, shu kursni qaytadan tanlaydi. Deyarli, ko'pchilik mamlakatlar geografiya ta'limi davlatning ijtimoiy - siyosiy va iqtisodiy tizimi bilan bog'liq bo'lib, ularda tabiiy va iqtisodiy geografiyani o'rganish asos qilib olingan. MDH va Sharqiy Yevropa mamlakatlarida tabiat va xo'jalikning rivojlanish qonuniyatlari jamiyat bilan tabiat o'rtasidagi munosabtlar, atrof-muhit muomalari geografiya ta'limining asosini tashkil qiladi. Aksariyat rivojlangan mamlakatlarda geografiya ta'limining mazmuni jihatidan yuqori bo'lib, o'quvchilardan ma'lum ko'nikmalar shakllantirishga qaratilgan. Bu davlatlarda geografiya ta'limi muammolarini turli nazariya va qonunlarining kategoriyalarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, o'quvchilarning o'zlashtirishida bir muncha qiyinchiliklar tug'diradi.

Rivojlangan mamlakatlarda geografiya ta'limida ta'limining ruhiy jabhalari asosiy o'rinni egallaydi. O'quvchi ruhiyati uning bilish faoliyatini o'rganish katta e'tibor beriladi. Geografiya ta'limida turli matnlar, o'yinlar, imitatsiya keng qo'llaniladi. Ular hatto, ta'lim metodlari sifatida ham qo'llaniladi. Umuman bunday ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarni kelgusi hayotga, ya'ni ishbilarmonlikka tayyorlashdan iborat. Turli mamlakatlarning geografiya o'quv darsliklari va qo'llanmalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularda bitta kursni o'qitish uchun bir necha

qo'llanma chiqariladi. Ko'pchilik hollarda ular qiziqarli ma'lumotlarga boy bo'lib, axborot berish xususiyatlariga ega. Bunday qo'llanmalarda matn 20 - 40 foizni, tasvir 20 foizni, statistika 20 foizni, savol va topshiriqlar 20 foizni tashkil etadi. Kitobdagi tasvirlar nihoyatda sifatli. Quyi sinflar qo'llanmalarda esa karta yo'q, ular o'rnini katta sxemalar egallagan. Matnda raqamli sonlar ko'p uchramaydi, mavjudlari ham taqqoslash xarakteriga ega bo'lib, ular eng past, eng kichik, eng baland, eng uzun, eng yuqori kabi tarzlarda berilgan. Angliya geografiya ta'limi metodikasida o'ziga xos xususiyatlarga ega. Uning kuchli tomonlari quyidagilardan iborat. Ta'limning nazariy tomonlarini kuchaytirish, ya'ni unda hozirgi zamon geografik tadqiqot metodlarini o'rganish.

Geografiya ta'limi jarayonida psixologik-pedagogik tadqiqotlar o'tkazish, ta'lim jarayonida tadqiqot metodlaridan unumli foydalanish, o'quvchilarni gepotezalar tuzishga o'rgatish;

Darslikda turli mazmundagi eksprementlar uyushtirish, ya'ni tasavvur, tushuncha va turli xil qarashlarni shakllantirish metodlariga keng o'rin berilgan. Ammo metodlarni sinash, ta'limni uyushtirish shakllari ancha zaif.

Kapitalistik mamlakatlardagi geografiya ta'limi ko'p jihatdan o'sha jamiyat va davlat ehtiyojlari bilan bog'liq bo'lib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Masalan: Buyuk Britaniya maktablarida geografiyadan imtihon biletlarida o'quvchilarga quyidagi mazmundagi savollarga javob yozish talab etilgan;

1. G'arbiy Yevropaning transport geografiyasi suv va quruqlik yo'llarining (Buyuk Britaniya, Norvegiya, Shvetsariyadan tashqari.) bir-biriga nisbatan ahamiyatini baholang;

2. Tabiiy geografiya va insonlar faoliyati bilan bog'liq bo'lgan qanday omillar Fransiya va Niderlandiya qishloq xo'jaligi geografiyasini o'rganishga yordam beradi.

3. Shimoliy G'arbiy Yevropaning istalgan 2ta yirik porti geografiyasini qiyoslang?

4. Daniya iqlimining qaysi xususiyatlari sut chorvachiligining rivojlanishiga yoki rivojlanmasligiga sababchi bo'ladi?

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Шерзод Иброимов, Маҳмуд Болтаев, & Мақсуда Сатторова (2020). МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИ ОНГИДА РЕКРЕАЦИЯ ТУШУНЧАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Academic research in educational sciences, (3), 146-151.

2. Uralovich, A. O. (2022, December). THE IMPORTANCE OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN GEOGRAPHY EDUCATION WITHIN THE CONDITIONS OF THE CREDIT MODULE SYSTEM. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 1, No. 3, pp. 262-267).

3. Феруза Асроровна Хамроева, Мавжуда Акмал Қизи Давронова, & Жўрабек Абдуазизович Намозов (2022). МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ИНТЕРАКТИВ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. Academic research in educational sciences, 3 (5), 1199-1205.

4. Aziza Abdullayevna Olimova, & Furqat Turakulovich Rajabov (2021). ZAMONAVIY GEOGRAFIK MAYDONCHA VA UNING JIHOZLANISHI. Academic research in educational sciences, 2 (6), 118-124. doi: 10.24412/2181-1385-2021-6-118-124

5. Sherzod Ibroim Ogli Ibroimov, & Maxina Anarbayevna Usmanova (2021). GEOGRAFIYANI O'QITISHDA OG'ZAKI BAYON QILISH METODLARI. Academic research in educational sciences, 2 (10), 961-970.

6. Uralovich, A. O. (2022, December). THE IMPORTANCE OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN GEOGRAPHY EDUCATION WITHIN THE CONDITIONS OF THE CREDIT MODULE SYSTEM. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 1, No. 3, pp. 262-267).

“AHOI GEOGRAFIYASI VA DEMOGRAFIYA ASOSLARI” FANIDAN AMALIY MASHG'ULOTLAR TASHKIL QILISH TAJIRIBASIDAN (DUNYO AHOlisi ZICHLIGINI O'RGANISH MAVZUSI MISOLIDA)

Jalilova Charos Zarifovna

Buxoro davlat pedagogika instituti Tabiiy
fanlar kafedrası o'qituvchisi

***Annotatsiya.** Maqola Aholi geografiyasi va demografiya asoslari fanidan, xususan, dunyo aholisi zichligini o'rganish mavzusiga bag'ishlangan. Maqolada dunyo aholisi zichligini o'rganish bo'yicha umumiy va individual topshiriqlar va ulardan namunalar keltirilgan.*

***Kalit so'zlar:** Amaliy mashg'ulot, talabalar, aholi zichligi, dunyo aholisi, mamlakat va mintaqalar aholisi*

***Аннотация.** Статья посвящена изучению географии населения и основ демографии, в частности плотности населения мира. В статье представлены общие и индивидуальные задания и примеры исследований плотности населения мира.*

***Ключевые слова:** Практических работы студенты, плотность населения, население мира, население стран и регионов.*

***Annotation.** The article is devoted to the study of the geography of the population and the basics of demography, in particular the density of the world's population. The article presents general and individual tasks and examples of studies of the world population density*

***Key-words:** Practical work students, population density, world population, population of countries and regions*

ҲИСОР ТИЗМАСИДАГИ ҚАРСТ ҲОҲЛАРИНИНГ ЭКОТУРИСТИК ВА АРХЕОЛОГИК АҲАМИЯТИ Авезов Мухриддин Мақсуд ўғли Жумаев Фазлиддин Уктамович Зайнобиддинов Сирожиддин Равшанбек ўғли	58
ТАБИАТНИ О'РГАНИШДА ГЕОГРАФИЯ ТО'ГАРАГИНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНАМИЯТИ Axatova Durдона Saidovna	62
ЖАНУБИ-ҒАРБИЙ ОСИЁ ПОЙТАХТ ШАҲАРЛАРИ НОМЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ - ГЕОГРАФИК ЖИҲАТЛАРИ Байқабилов Хуснудин Марданович	65
ГЕОГРАФИЯ ТА'ЛИМИНИ О'ҚИТИШДА ТОПИШМОҚ МЕТОДИДАН FOYDALANISHNING АНАМИЯТИ Egamnazarova Kamola Shuxrat qizi G'ofurova Sayyora Alijon qizi.....	70
ҚИЗИЛҚУМ ЧЎЛИ, ҚУЛЖУҚТОВ ТИЗМАСИНИНГ ТУРИСТИК ИМКОНИАТЛАРИ Ҳалимова Г.С. Бабакулова Ш.С.....	74
DARSNI REJALASHTIRISH. DARS MAQSADIGA KO'RA MASHQ VA TOPSHIRIQLAR KETMAKETLIGINI TO'G'RI BELGILASH USULLARI Hojjiyeva Mayram Toshpo'lotovna.....	79
XORIJDA ГЕОГРАФИЯ ТА'ЛИМИ Ibroimov Sherzod Ibroim o'g'li Tulavayeva Sangina Ergashvoy qizi.....	85
"АНОЛИ ГЕОГРАФИЯСИ ВА ДЕМОГРАФИЯ АСОСЛАРИ" FANIDAN АМАЛИЙ MASHG'ULOTLAR TASHKIL QILISH TAJRIBASIDAN (DUNYO АНОЛИСИ ZICHLIGINI O'RGANISH MAVZUSI MISOLIDA) Jalilova Charos Zarifovna	89
ЎЗБЕКИСТОНДА ЧОРВАЧИЛИК СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ЖОЙЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ Жолдасов А.С., Ембергенов Н.Ж., Реймов К.Е., Аймуратов М.П.....	94
АНОЛИ MANZILGOHLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING NAZARIY АСОСЛАРИ Kadirov Murodillo Aslamovich Usmonov Ahrorbek Uyg'un o'g'li	98
TOSHKENT VILOYATI АНОЛИСИ ВА МЕҲНАТ RESURSLARI Karshiboyeva Lola Qilichovna Karimqulov O'ktamjon O'tkir o'g'li	103
МАЛАКАВИЙ АМАЛИЁТ – ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИНГ АЖРАЛМАС ҚИСМИ Мавлонов Аҳмаджон Муҳамадович Нормуродова Шахноза Шомурод қизи	109
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНИШИДА МЕҲМОНХОНА ХЎЖАЛИГИНИ ЎРНИ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ Пардаев Нодирбек Саидахмадович Эшбаев Намоз Чори ўғли	114
KASB-HUNAR МАКТАБЛАРИДА ГЕОГРАФИЯ DARSLARINI KASBGA YO'NALTIRGAN HOLDA TASHKIL ETISH Po'lotov Jaxon Jumayevich	120
UMUMTA'LIM МАКТАБЛАРИДА ГЕОГРАФИЯ DARSLARIDA MEDIA ТА'ЛИМИ МЕТОДИДАН FOYDALANISH Raximov Ixtiyor Baxtiyor o'g'li Kamolov Mirfayoz Muzaffar o'g'li Xasanov Abbosbek Asqarali o'g'li.....	125